

EASC

Eastern Europe Studies Centre

RAIGIRDAS BORUTA

KINIJOS SAŪVEIKA SU VIDURIO IR RYTŲ EUROPA: SANTYKIŲ KRYŽKELĖJE?

ANALITINĖ PUBLIKACIJA

RYTŲ EUROPOS STUDIJŲ CENTRAS

2021 m. lapkritis

RAIGIRDAS BORUTA – RESC Kinijos tyrimų programos asocijuotasis ekspertas, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas. Boruta Lankašyro centriniam universitete (Jungtinė Karalystė) įgijo Azijos ir Ramiojo vandenyno studijų bakalauro laipsnį (Kinijos studijų kryptis). 2020 metais Sičuano universitete (Kinija) baigė tarptautinių santykių magistro programą.

Santrauka

- Kinijos sąveika su VRE regionu ir jos suformuoto bendradarbiavimo modelio tikslas buvo ne tik ekonominė diversifikacija, bet ir politinės (norminės) įtakos stiprinimas. Sąveikos su regionu mechanizmo neefektyvumą lėmė tai, kad Kinijos regiono formavimas VRE yra veikiamas istorinių, ideologinių paskatų (socialistinė praeitis) ir savito požiūrio į regioną (paveikesnis). Xi aktyvistinės užsienio politikos fone Kinijos regiono formavimo strategija ir pastangos plėsti politinę ir ekonominę įtaką atsisuko prieš ją pačią: dalis regiono šalių tapo vienomis iš ryškiausių Kinijos kritikių Vakaruose.
 - Priešingai, nei neretai akcentuojama Vakaruose, teiginys, jog „Kinija perka regioną“, yra neteisingas. Kinijos ekonominis pėdsakas regione yra minimalus, išskyrus didesnę priklausomybę nuo importo, o Vakarų Balkanuose – nuo paskolų. Nors regiono šalys išreiškė paramą Kinijos „Juostos ir kelio“ iniciatyvai (JKI), daugelyje šalių nėra vykdomi jokie JKI projektai.
 - Lietuvos pozicija Kinijos atžvilgiu sukūrė gana nemalonų didelėms šalims precedentą. Vis dėlto Lietuvos kritika atspindi ir bendrą daugelio VRE šalių nusivylimą Kinijos vykdomu bendradarbiavimu ir įtakos plėtra.
 - Nekyla abejonių, jog Kinijos ir VRE bendradarbiavimo formatas išgyvena egzistencinę krizę. Tikėtina, kad dalis formato šalių paseks Lietuvos pavyzdžiu, tačiau kartu pastebimas suaktyvėjęs Kinijos dialogas su kitomis VRE šalimis ir pastangos sustiprinti savo pozicijas regione.
 - Dešimtmečius vyravusi ES politika Kinijos atžvilgiu buvo išskirtinai grįsta ekonominiu pragmatizmu. Visgi pastaruoju metu vis daugiau ES šalių išreiškia nerimą dėl Kinijos įtakos ir globalių ambicijų. ES politika Kinijos atžvilgiu pradeda keistis, itin svarbų vaidmenį šiame dvišalių santykių „perkrovimo“ procese vaidina Vidurio ir Rytų Europos šalys. Tačiau aktyvios Kinijos pastangos stiprinti santykius su ES šalimis, ypač Vengrija, Graikija ir iš dalies Lenkija, signalizuoja, jog bendros ES politikos Kinijos atžvilgiu formavimas yra menkai tikėtinas.
-

-
- Vakaruose vėl tampa aktualus ir svarbus Taivano klausimas. ES šalių entuziazmas plėtoti glaudesnius santykius su Taipėjumi atsispindi itin padažnėjusiuose susitikimuose su Taivano atstovais. Šio virsmo ES viduje varomoji jėga neabejotinai yra VRE regionas, ypač Lietuva, Slovakija ir Čekija. Kadangi diskusijos dėl Taivano neretai peržengia išskirtinai ekonominio bendradarbiavimo rėmus, ši sritis gali tapti itin rimtu ES ir Kinijos trinties tašku.
-

Įvadas

Intensyvi Kinijos sąveika su Vidurio ir Rytų Europos (VRE) regionu prasidėjo tik praeitame dešimtmetyje. Iš pradžių Kinijos inicijuotas bendradarbiavimo su regionu formatas „16+1“ buvo pagrįstas abipusiu ekonominiu interesu. Tačiau Kinijos vadovu tapusiam Xi Jinpingui inicijavus aktyvistinę užsienio politiką šis bendradarbiavimo mechanizmas tapo ne tik ekonominių, bet ir politinių bei norminių tikslų siekimo priemone. Praėjus beveik dešimtmečiui, dauguma regiono šalių liko nusivylusios: Kinija savo ekonominių pažadų neįštesėjo, investicijos pasiskirstė itin netolygiai, smarkiai išaugo prekybos deficitas. Tai lėmė reikšmingų pokyčių pradžių ES, o santykių su Kinija „perkrovimo“ varomąją jėga tapo būtent VRE regiono šalys.

Šioje analitinėje studijoje analizuojama bendra Vidurio ir Rytų Europos regiono šalių santykių su Kinija situacija. Literatūroje galima aptikti skirtingų VRE regiono apibrėžimų, tačiau šiame tyrime naudojamas kiniškasis, kurio sudėtis atsispindi ir „17+1“ formate (po Lietuvos pasitraukimo – „16+1“). Į šį regioną įeina Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Čekija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija, Bulgarija, Rumunija, Bosnija ir Hercegovina, Juodkalnija, Kroatija, Graikija, Albanija, Serbija, Šiaurės Makedonija. Tai nėra geografiškai tikslus regiono apibrėžimas, tačiau VRE šalių patirtis ir sąveika su Kinija turi esminių panašumų ir sąlyčio taškų, o jų analizė leidžia iš arčiau pažvelgti į Kinijos vykdomą politiką regione.

1. Bendras Kinijos ir VRE santykių istorinis kontekstas ir raida

Kinijos daugiametė *Taoguang Yanghui*¹ diplomatinė strategija, inicijuota moderniosios Kinijos tėvo Dengo Xiaopingo, lėmė gana pasyvų ir atsargų Kinijos dalyvavimą tarptautinėje arenoje. Pradedant praėjusio amžiaus dešimtuoju dešimtmečiu, pagrindinis Pekino dėmesys buvo skiriamas šalies periferinei diplomatijai. Ši strategija buvo neatsiejama nuo Kinijos modernizavimo progreso: stabili, nekonfrontacinė kaimynystė užtikrina nenutrūkstamą Kinijos augimą. Tačiau 2012 m. ėmus valdyti penktai lyderių kartai su Xi Jinpingu priešakyje Kinijos diplomatinė strategija patyrė esminę transformaciją. Xi inicijuota *Fenfa Youwei*² strategija pakeitė Kinijos diplomatinį veidą ir išryškino globalias Pekino ambicijas, pavyzdžiui, gigantiško infrastruktūros projekto „Juostos ir kelio“ iniciatyvos (JKI) inicijavimą. Kinijos retorika ir veiksmai tapo daug aktyvesni ir agresyvesni (pavyzdžiui, pandemijos metu itin pasireiškusi „vilko kario“ diplomatija). Be to, Pekinas reikšmingai suaktyvėjo vystant regioninius formatus (bendradarbiavimo tarpės: Kinija ir VRE („16+1“), Kinija ir Afrika („FOCAC“), Kinija ir Lotynų Amerika („China – CELAC“)). Kinijos ir VRE regiono bendradarbiavimo formatas buvo sukurtas Xi pirmtako Hu Jintao, tačiau jo svarba ir reikšmė neabejotinai sustiprėjo į valdžią atėjus Xi.

Kinijos ir VRE bendradarbiavimo mechanizmas: „16+1“ formatas

Kinijos regionalizmo strategijos regione formavimui didelę reikšmę turėjo istoriniai ryšiai ir bendra socialistinė patirtis. Iki Sovietų Sąjungos griūties dalis VRE socialistinio bloko šalių palaikė glaudžius santykius su Kinija nuo pat XX a. 6-ojo dešimtmečio. Griuvus geležinei uždangai, tiek Kinija, tiek VRE šalys neprioritetizavo dvišalių santykių plėtojimo (Kinija orientavosi į didžiąsias Vakarų valstybes ir kaimynystę, o

didžioji dalis VRE šalių atsigręžė į Vakarus išreikšdamos siekį tapti ES ir NATO dalimi). Po 2008 m. pasaulinės finansų krizės abipusis susidomėjimas ėmė stiprėti: VRE šalys ir Kinija ieškojo naujų alternatyvių rinkų ekonominei diversifikacijai. Kinijos ir VRE santykių plėtojimas pasiekė svarbų tašką, kai 2011 m. Budapešte Kinijos premjeras Wenas Jiabao iškėlė idėją dėl bendradarbiavimo formato kūrimo. 2012 m. Varšuvoje įvyko pirmas 16 regiono šalių ir Kinijos vyriausybių vadovų

susitikimas. VRE šalių prisijungimo motyvai buvo beveik išskirtinai ekonominiai: dėl VRE regiono ekonomikų restruktūrizacijos VRE šalys tapo itin priklausomos nuo Vakarų investicijų, tad Kinijos susidomėjimas regionu joms buvo itin patrauklus. Tačiau Kinijos vadovu tapus Xi Jinpingui Kinijos požiūris į „16+1“ pasikeitė. Kinijos sprendimas aktyviai įsitraukti į šį bendradarbiavimo mechanizmą buvo motyvuotas ne tik ekonominiais, bet ir geopolitiniais išskaičiavimais:

Kinija „16+1“ formate: motyvai ir tikslai

Politinis (norminis)	<p>a. Politinės galios projekcija: „diplomatinių draugų“ tinklo plėtra, bandymas stiprinti savo, kaip besivystančio pasaulio lyderės, poziciją, ekonominių svertų regione didinimas.</p> <p>b. Norminis: Kinijos ekonominio ir politinio modelio bei „Kinijos sprendimo“ idėjų propagavimas, „Bendro likimo žmonijai bendruomenės“ idėjos plėtra, JKl projekto plėtra regione.</p>
Ekonominis	<p>a. Ekonominis diversifikavimas: globalios finansinės krizės stipriai paveikė Kinijos pagrindinę partnerę Vakarų Europą, tad ekonominė diversifikacija į VRE buvo racionalus sprendimas.</p> <p>b. Kinijos statybų sektoriaus pajėgumų perteklius: sumažėjus statybų intensyvumui šalyje, atsirado pajėgumų perviršio problema, kurią spręsti galima vykdant projektus užsienyje. Prasta VRE regiono infrastruktūros būklė buvo vertinama kaip potencialiai naudinga rinka Kinijos statybų bendrovėms.</p>

Vis dėlto Kinijos sprendimas formuoti bendradarbiavimo terpę iš 16 šalių, kurių vienintelė bendra ypatybė yra socialistinė praeitis, buvo neracionalus ir neigiamai veikė formato efektyvumą. 16 šalių (nuo 2019 m. prisijungus Graikijai – 17) skirtumai akivaizdūs: yra ne tik reikšmingų istorinių, kultūrinių, politinių ir ekonominių skirtumų – drastiškai skiriasi ir šalių išsivystymo lygis. Šio regioninio bendradarbiavimo potencialo efektyvumą mažina ir tai, kad formatą sudaro 12 ES narių ir 5 ne ES šalys (Vakarų Balkanų regiono šalys, 4 iš jų – oficialios ES kandidatės). Tai iš esmės riboja formato praktinę naudą (pvz., ES narėms galioja ES įstatymų bazė, o ne ES šalių laisvė priimti sprendimus yra didesnė).

Kinijos ir VRE bendradarbiavimo formato transformacija

Kinijos bendradarbiavimo formatas „16+1“ buvo sukurtas kaip pagrindinė ir priimtinausia Kinijai bendradarbiavimo su VRE terpė. Nors formatas jungia regiono šalis, tačiau iš esmės bendraujama dvišaliais kanalais, o tai lėmė netolygų bendradarbiavimo efektyvumą ir naudą (didžiausios Kinijos investicijų gavėjos yra Serbija ir Vengrija). Kitaip tariant, šis formatas yra Kinijos vykdomas „dvišalis daugiašališkumas“: praktinis bendradarbiavimas vyksta dvišaliu lygmeniu. Tai reiškia, jog nėra koordinavimo mechanizmo, kuris leistų formuoti bendrą poziciją įvardijant ir sprendžiant kylančias problemas³.

Iš pradžių bendradarbiavimo formatas buvo visiškai orientuotas į Kinijos, kaip jo šeiminingės, pozicionavimą:

- Kinija – formato darbotvarkės formuotoja (angl. *agenda setter*) (šis siekis ypač atsispindi pirmuosiuose formato dokumentuose).
- Formato sekretoriatas įkurtas Kinijos užsienio reikalų ministerijos departamente (narių išrenkami atstovai atlieka tik simbolinį vaidmenį).
- Formato naudojimas politiniais tikslais (formato prioritetizavimas kinta atsižvelgiant į reikiamybę, pavyzdžiui, 2018 m. buvo kalbama apie „16+1“ viršūnių susitikimų rengimą kas dvejus metus⁴).
- Formato gyvavimo pradžioje išryškėjusios Kinijos pastangos propaguoti savo politinius tikslus (gyvavimo pradžioje Kinija aktyviai bandė taikyti kiniškąjį naratyvą).

Vis dėlto Kinijos suformuota pradinė formato idėja nuo pat atsiradimo patyrė reikšmingų pokyčių, kuriuos lėmė prisijungusių šalių noras turėti daugiau įtakos formato tikslams ir bendradarbiavimo eigai. Esminiai pokyčiai įvyko dėl ES spaudimo, kuris buvo grindžiamas susirūpinimu, kad regionas gali tapti Kinijos Trojos arkliu Europoje.

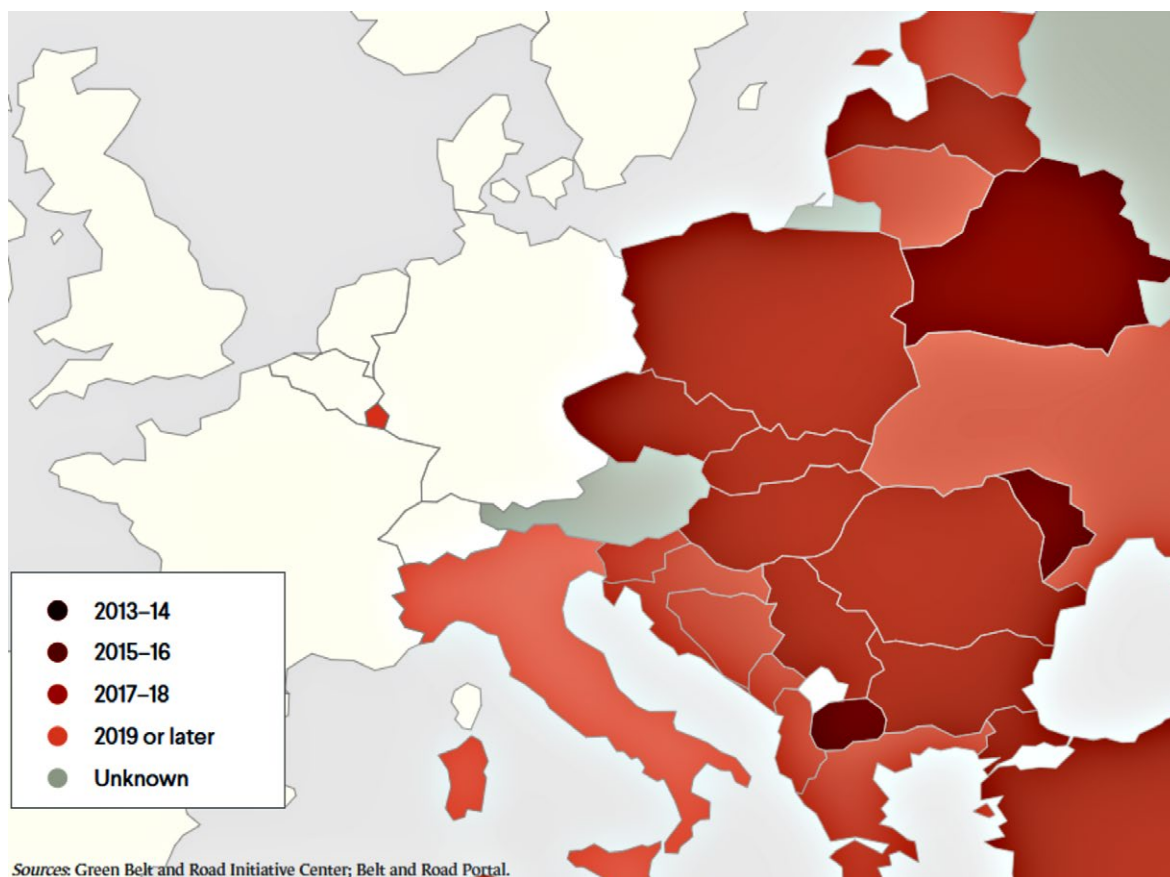
Europos Sąjungai besiformuojanti platforma nuo pat pradžių kėlė įtarimų: ji buvo laikoma Kinijos bandymu taikyti strategiją „skaldyk ir valdyk“ siekiant paveikti ir sušvelninti ES poziciją Kinijos atžvilgiu. Didžiosioms ES šalims ypač kėlė nerimą formato gyvavimo pradžioje pradėtas institucionalizacijos procesas: „16+1“ sekretoriatas buvo įkurtas Kinijos užsienio reikalų ministerijos departamente, kuris buvo atsakingas už susitikimų organizavimą ir bendrų deklaracijų turinio derinimą. ES išreiškė susirūpinimą dėl tolesnės institucionalizacijos, kuri galėtų neigiamai paveikti bendrą ES ir Kinijos politiką. Taip pat nerimą kėlė potencialus konfliktas tarp formato sprendimų ir ES teisės aktų, nes formatą sudaro tiek ES, tiek ne ES narės.

ES įtaką mechanizmui atspindi po Bukarešto viršūnių susitikimo 2013 m. priimtos Bukarešto gairės⁵. Bendroje deklaracijoje penkis kartus paminėti „Kinijos ir ES santykiai“, ypač akcentuojama, jog šis formatas laikosi bendrų Kinijos ir ES dvišalių santykių principų. Dokumente pabrėžiama, kad „Kinijos ir VRE bendradarbiavimas vykdomas laikantis Kinijos ir ES visapusiškos strateginės partnerystės“, taip pat patikinama, jog „formatas skatina visapusišką Kinijos ir Europos santykių vystymąsi, Kinijos ir VRE bendradarbiavimas atitinka šio vystymosi ypatybes, bendradarbiavimo poreikį Kinijoje ir VRE ir atliepia bendrus visuomenių interesus ir norus“.

2. Kinijos ir VRE bendradarbiavimas ekonominėje srityje ir ryškėjantys trinties taškai

Skirtingai nuo Kinijos tikslų, Vidurio ir Rytų Europos šalių susidomėjimas Kinijos inicijuotu bendradarbiavimo formatu ir „Juostos ir kelio“ iniciatyva yra grįstas išskirtinai ekonominiu interesu: potencialiai lengvesniu priėjimu prie didžiulės Kinijos rinkos ir jos išreikštu noru investuoti regione⁶. Iki Kinijos bendradarbiavimo mechanizmo atsiradimo Kinijos ekonominis pėdsakas buvo labai menkas, jos dėmesys buvo sutelktas į labiau ekonomiškai išsivysčiusias šalis Vakarų ir Šiaurės Europoje. Vis dėlto prieš beveik dešimtmetį prasidėjusi intensyvesnė sąveika ir bendradarbiavimas nepateisino daugumos VRE regiono šalių ekonominių lūkesčių. Daug vilčių teikė 2012 m. inicijuotas glaudesnis bendradarbiavimas. Nemažėjančios ekonominės atskirties tarp Rytų ir Vakarų Europos fone Kinijos „Juostos ir kelio“ iniciatyvos potencialas sukėlė VRE regiono entuziazmą pasirašant bendradarbiavimo memorandumus su Kinija dėl paramos šiam megaprojektui (žr. 1 pav.). „16+1“ mechanizmas taip pat buvo pradėtas laikyti JKI strategijos dalimi.

Visgi didelėje dalyje JKI parėmusių šalių praktiniai projektai taip ir nebuvo pradėti, pasirašyti supratimo memorandumai tapo tik simboliškai idėjos palaikymo išraiška.

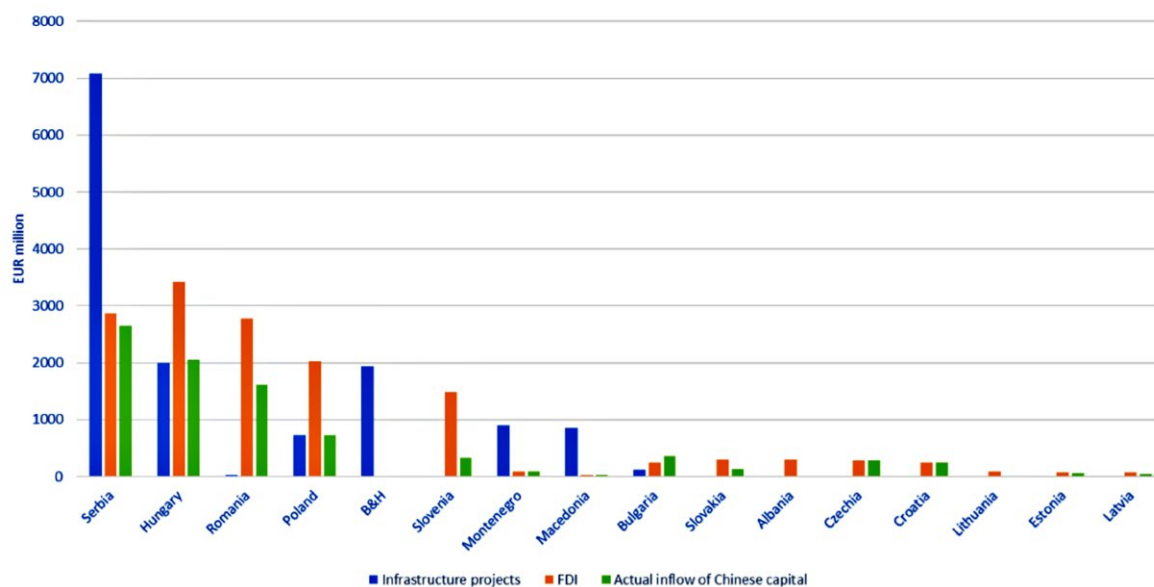

1 pav. Susitarimų dėl paramos Kinijos „Juostos ir kelio“ iniciatyvai pasirašymas VRE regione pagal metus.

Šaltinis: Green Belt and Road Initiative Center, Council on Foreign Relations⁷

Kinijos investicinis pėdsakas regione ir iš to kylantys iššūkiai ir grėsmės

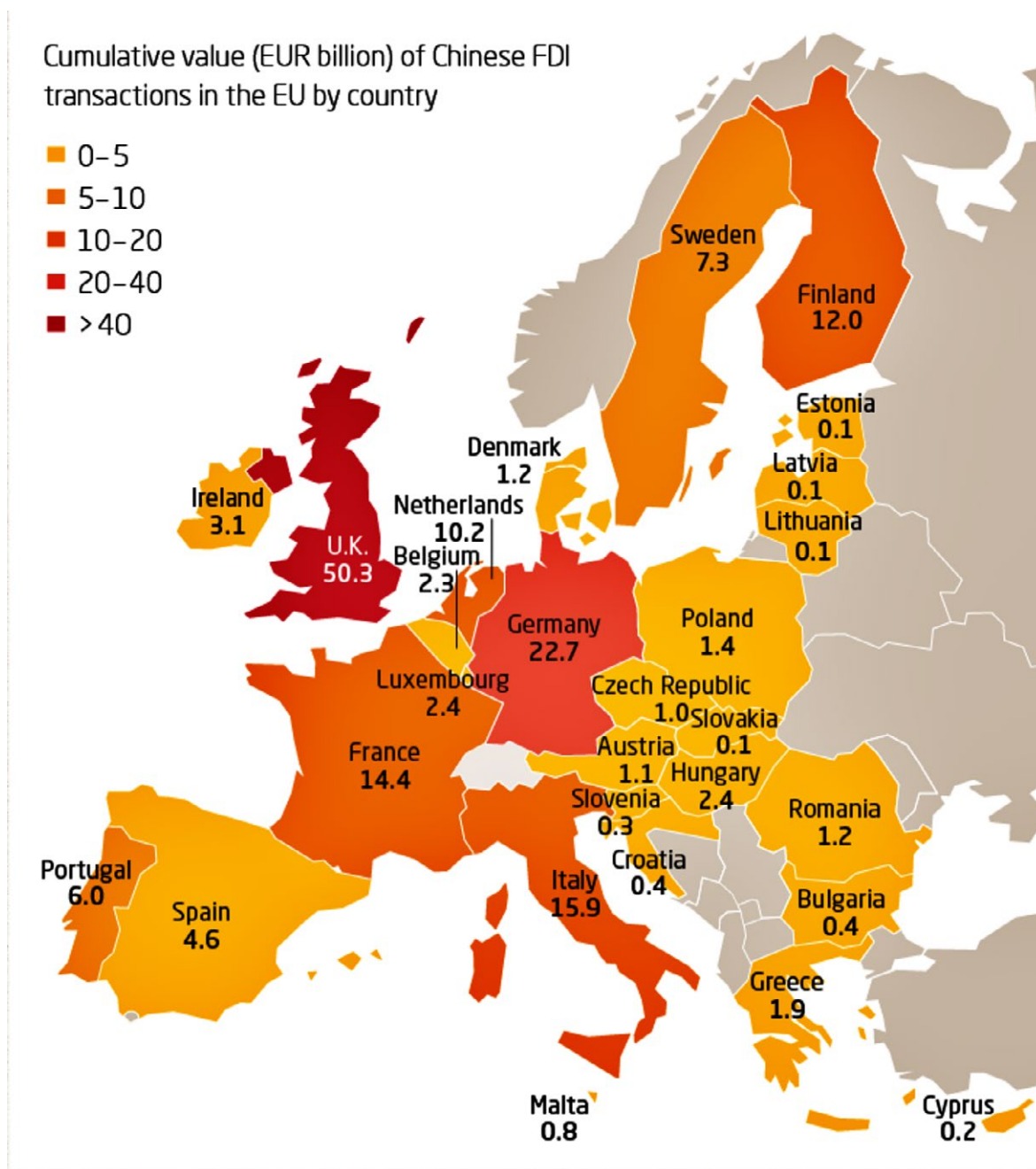
Kinijos pažadai dėl potencialių investicijų regione taip pat buvo viena iš priežasčių, lėmusių VRE šalių sprendimą prisijungti prie Kinijos siūlomo bendradarbiavimo formato. Vis dėlto, žvelgiant į 2012–2020 m. laikotarpį, tiesioginės investicijos pasiskirstė itin netolygiai. Ilguoju laikotarpiu išryškėjo tendencija, kad pagrindinės investicijų gavėjos yra šalys, kurios tarptautinėje arenoje laikėsi Kinijai palankios ar neutralios pozicijos. Tai atsispindi 2020 m. Kinijos investicijų statistikoje – regiono lyderės pagal Kinijos investicijas yra Serbija ir Vengrija:

2 pav. Kinijos investicijos regiono šalyse trijose kategorijose: infrastruktūros projektai (mėlyna), tiesioginės užsienio investicijos (oranžinė), faktinis kinų kapitalo skyrimas (žalia) (2020 m. statistika).

Šaltinis: CEECAS⁸

2000–2019 m. statistikoje bendra Kinijos tiesioginių investicijų suma įvairiose ES šalyse taip pat atspindi itin netolygų ir pastebimai nepadidėjusį Kinijos investuotojų dėmesį regionui, palyginti su Šiaurės ir Vakarų Europa:

3 pav. Bendra Kinijos tiesioginių investicijų ES šalyse vertė 2000–2019 m. laikotarpiu (mlrd. eurų).

Šaltinis: Merics⁹

Serbija, Vengrija ir Rumunija pritraukė daugiausiai Kinijos investicijų, o Lietuvoje, Estijoje ir Latvijoje investicinis pėdsakas buvo mažiausias. Apie 80 proc. Kinijos investicijų į infrastruktūrą įgyvendinta Vakarų Balkanuose, dauguma projektų (apie 80 proc.) yra finansuojami iš Kinijos paskolų¹⁰. Investicijų kryptis taip pat nėra tolygi: Bosnijoje ir Hercegovinoje dominuoja infrastruktūriniai projektai, o Vengrijoje – Kinijos tiesioginės užsienio investicijos. Bendrame ES kontekste 2000–2019 m. laikotarpio bendros investicijų vertės situacija aiškiai rodo nepakitusią tendenciją: Vakarų Europos šalys išliko pagrindinės Kinijos investicijų Europoje gavėjos. Tačiau nors šalys vis dar viliasi didesnio Kinijos investuotojų dėmesio, pastaruoju metu JAV inicijuotos diskusijos dėl Kinijos investicijų ir potencialiai žalingo poveikio saugumui prisidėjo prie daugelio regiono šalių sprendimų atnaujinti savo įstatymų bazę siekiant sukurti papildomų saugumo ir patikros saugiklių naujoms investicijoms.

VRE šalių požiūris į Kinijos investicijas išsiskiria: dalis šalių Kinijos investicinę strategiją vertina įtariau, o dalis mažiau išsivysčiusių šalių, neretai pasižyminčios aukštu politinės korupcijos lygiu, entuziastingai priima iš pirmo žvilgsnio gana lengvai prieinamą kinų kapitalą. Apie „skolų spąstus“, susijusius su Kinijos investicijomis, jau buvo kalbama stebint situaciją Afrikoje (pavyzdžiui, Kinijos paskolos sudaro trečdalį visos skolos Kenijoje, skolos administravimas tampa vis didesne našta ir vis garsiau kalbama, jog didžiausias Rytų Afrikoje Mombasos uostas gali būti perduotas administruoti Kinijai). Europoje tipiniu Kinijos „skolos spąstų“ diplomatijos pavyzdžiu laikomas Juodkalnijos atvejis.

2020 m. pabaigoje Juodkalnijos skola sudarė 103 proc. šalies BVP. 17 proc. užsienio skolos priklauso Kinijos eksporto ir importo (EXIM) bankui. 943 milijonų dolerių vertės projektas, pagal kurį planuota nutiesti 41 km ilgio greitkelio dalį, buvo pradėtas 2015 m. Nuo pat pradžių projekto ekonominė nauda ir šalies pajėgumai administruoti skolą ekspertams kėlė pagrįstų nuogąstavimų. Jau pirmame mokėjimo etape Juodkalnija buvo priversta prašyti ES pagalbos¹¹. Finansinių įsipareigojimų nevykdymas, kaip numatyta projekte sutartyje, suteiktų galimybes Kinijos įmonei įgyti žemės šalyje¹². Vis dėlto bendromis ES ir JAV pastangomis Juodkalnijai pavyko laiku atlikti pirmąjį mokėjimą¹³.

Nors Kinijos JKI veikla VRE regione gana menka, Pekino dėmesys vis labiau orientuotas į Vengriją – ją norima paversti svarbiu logistikos centru. Vengrijos ir Serbijos sostines jungiančią geležinkelio liniją – daug dėmesio sulaukusį daugiau nei 2 mlrd. JAV dolerių vertės projektą, iš dalies vykdomą ES teritorijoje, Kinija laiko „pirmuoju tokio masto „Juostos ir kelio“ infrastruktūros projektu Europoje, be to, tai antras pagal brangumą projektas Vengrijos istorijoje“¹⁴. 350 km ilgio greitųjų traukinių linijos Budapeštas–Belgradas projektas pradėtas šių metų spalio mėnesį. 2019 m. pasiektas susitarimas nebuvo viešinamas, tad detalių nėra, tačiau, šalies analitikų nuomone, Kinijos paskola padengs iki 85 proc. projekto kainos. Pasak Kinijos žiniasklaidos, geležinkelio linija – itin svarbi Kinijos globalioms ambicijoms Europoje, šis projektas yra didesnio plano regione dalis, nes sujungs regiono sostines su Kinijos valstybinės įmonės valdomu Pirėjo uostu. Šis uostas yra neabejotinai svarbus Kinijos strateginis laimėjimas, be to, spalio pabaigoje buvo paskelbta, jog Kinijos COSCO pavyko padidinti savo valdomą akcijų paketą iki 67 proc.¹⁵

4 pav. Kinijos planuojama geležinkelio jungtis su Graikijos Pirėjo uostu.

Šaltinis: Clingendael

Kinijos ir VRE šalių prekybiniai santykiai: reali Kinijos ekonominė įtaka ir svertai

Žvelgiant iš Kinijos ir VRE santykių istorinės perspektyvos, ekonominis bendradarbiavimas suintensyvėjo, bet pokytis nebuvo reikšmingas: Kinijos ekonominė įtaka padidėjo iki 1,25 proc. bendro VRE ekonomikos dydžio (2009 m. tai sudarė 0,46 proc.)¹⁶.

Šalis	Kinijos kaip eksporto partnerės pozicija (dalis viso eksporto, %)	Kinijos kaip importo partnerės pozicija (dalis viso importo, %)
Lenkija	19 (1,2)	2 (15)
Estija	14 (1,7)	2 (9,9)
Latvija	20 (1,2)	7 (4,2)
Lietuva	22 (1,1)	7 (4)
Čekija	17 (1,4)	2 (18)
Slovakija	10 (2,7)	3 (7,4)
Vengrija	15 (1,7)	2 (7,8)
Slovėnija	23 (0,85)	5 (7,4)
Albanija	9 (1,83)	4 (8,92)
Bosnija ir Hercegovina	30 (0,2)	5(8,1)
Graikija	11 (2,8)	3 (8)
Juodkalnija	5 (6,7)	2 (10)
Šiaurės Makedonija	8 (2,5)	4 (6,9)
Bulgarija	8 (2,8)	7 (4,6)
Rumunija	17 (1,3)	4 (6,3)
Kroatija	27 (0,5)	6 (4,7)
Serbija	17 (1,9)	2 (13)

5 pav. VRE šalių prekybiniai santykiai su Kinija 2020 metais.

Šaltinis: UN Comtrade ir TradingEconomics¹⁷

Kinijos regionalizmas VRE dažnai laikomas įtakos plėtimo ir ekonominių svertų didinimo priemone. Vis dėlto reali Kinijos ekonominio spaudimo galimybė, kaip paaiškėjo per pastarąjį Lietuvos ir Kinijos konfliktą, yra labai nedidelė. Kinijos kaip eksporto rinkos pozici-

ja VRE regiono šalyse yra nereikšminga. Nors nuo 2012 m. pradėtas glaudesnis Kinijos ir VRE bendradarbiavimas lėmė eksporto apimtį padidėjimą, tačiau nagrinėjant 2020 m. statistiką matyti, kad VRE eksportas į Kiniją išlieka minimalus. Pagal eksporto statistiką tik

penkiose šalyse Kinija patenka tarp 10 svarbiausių eksporto partnerių (Juodkalnijoje Kinija užėmė aukščiausią – 5 poziciją su 6,7 proc. eksporto dalimi). Mažiausia eksporto apimtis yra Bosnijoje ir Hercegovinoje (30-a eksporto rinka, 0,2 proc. bendro eksporto dalis). Nors didžiulė Kinijos rinka yra itin patraukli, tačiau dėl beveik dešimtmetį nerealizuotų lūkesčių ir vis dar sudėtingo patekimo į ją šalys galiausiai išlaikė nepriklausomumą nuo eksporto į Kiniją.

Mažiau dėmesio skiriama reikšmingam regiono prekybos su Kinija disbalansui: nors eksporto apimtis kito nežymiai, importas pastebimai išaugo, o tai lėmė dvišalės prekybos

deficito didėjimą. 2020 m. duomenimis, visose VRE šalyse Kinija pateko į importo partnerių dešimtuką. Šalys yra daug labiau priklausomos nuo Kinijos importo, šešiose jų (Lenkijoje, Estijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Juodkalnijoje, Serbijoje) Kinija yra antra pagal apimtį importo partnerė. Mažiausia priklausomybė nuo Kinijos importo fiksuojama Lietuvoje, Latvijoje, Bulgarijoje (Kinija pagal importą užima 7 vietą). Ganėtina maža šių šalių priklausomybė tiek nuo importo, tiek nuo eksporto atsispindi ir ryžtingesnėje užsienio politikoje Kinijos atžvilgiu: šios šalys buvo vienos iš skeptiškiausių „17+1“ formato atžvilgiu šalių ir į 2021 m. viršūnių susitikimą su Xi Jinpingu išsiuntė žemesnio rango atstovus.

3. Kinijos ir VRE santykių kryžkelė: iššūkiai ir ateities perspektyvos

Nuo 2018 m. paaštrėjusi Kinijos ir JAV konfrontacija ir Trumpo administracijos pradėtos aktyvios pastangos lėmė aktyvesnes diskusijas Vakaruose dėl augančios potencialiai žalingos Kinijos įtakos ir investicijų. Suaktyvėjusi Kinijos užsienio politika nevenigiant naudoti turimų ekonominių ir politinių spaudimo priemonių padarė neigiamą įtaką šalių požiūriui į Kiniją. Lietuvos išreikšta pozicija dėl Kinijos paskatino Vakaruose nuodugnesnius debatus apie santykių su Kinija ateitį. Virsmi regione ir vis garsiau reiškiamas nepasitenkinimas Kinijos vykdoma užsienio politika rodo, kad Kinija ir VRE regionas yra santykių kryžkelėje. Įdomu tai, kad, nepaisant Kinijos pastangų ir investuoto politinio ir ekonominio kapitalo VRE, dalis regiono šalių tampa bene aštriausiomis Kinijos kritikėmis žemyne, o kartu ir itin svarbia Vakarų santykių su Kinija „perkrovimo“ proceso varomąja jėga.

Kinijos ir VRE regiono bendradarbiavimo formato ateitis: „16+1“ ar „27+1“?

Lietuvos pasitraukimas iš formato įžiebė naujas diskusijas dėl Kinijos vykdomos politikos VRE tiek regiono šalyse, tiek visoje ES. Kita vertus, nors šalys pradėjo aktyvius vidinius debatus dėl formato naudos ir prasmės, pasekti Lietuvos pavyzdžiu kol kas nesiryžtama¹⁸. Galimos to priežastys – Kinijos sąveika su regionu, kuris atskirais laikotarpiais jausdavosi nustumtas į ES darbotvarkės apačią, stimuliuoja didesnį Vakarų šalių ir ES dėmesį regionui ir paspartina diskusijas sprendžiant regiono problemas. Kitaip tariant, dalyvavimas Kinijos formate iš dalies padidina regiono šalių derybų su Vakarų sąjungininkais galią. Vidaus politikoje formato nauda taip pat reikšminga, nes parodo šalies užsienio politikos savarankiškumą ir galimybę bendrauti su didžiąja valstybe. Nors kitos formato narės nesiryžo pasekti Lietuvos pavyz-

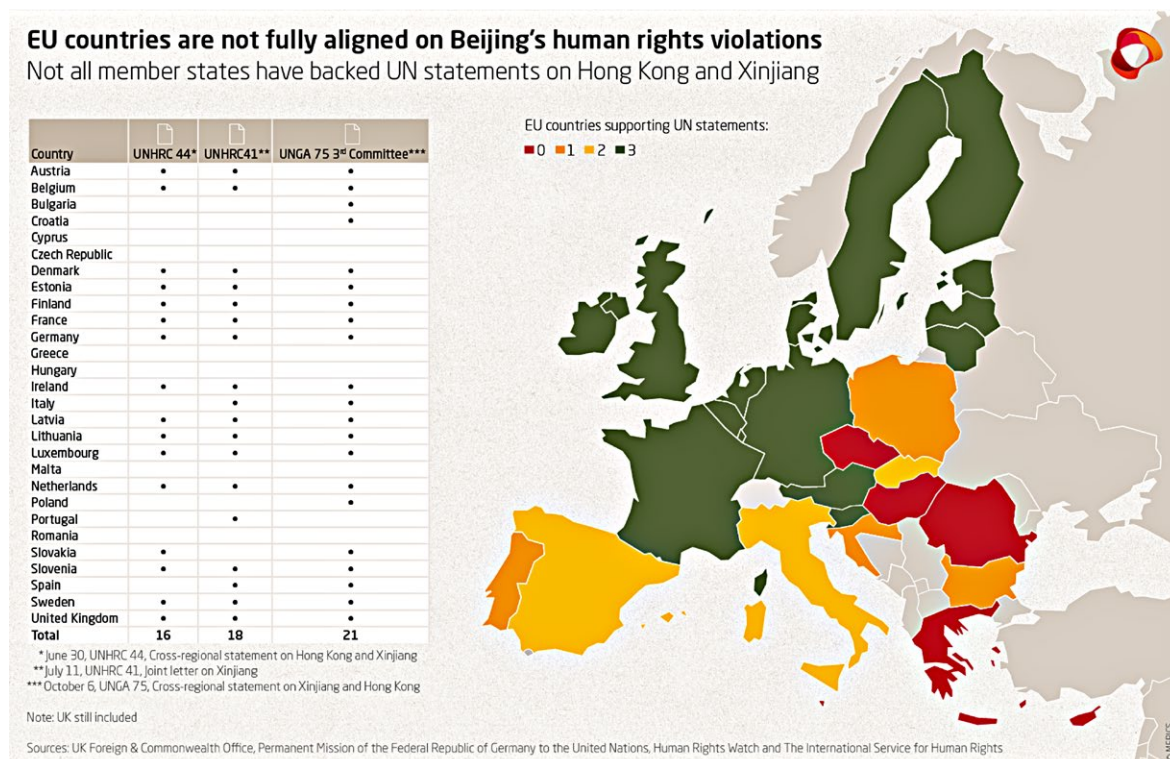
džiu, nepasitenkinimas „16+1“ mechanizmu juntamas ir kitose VRE šalyse. Tai atsispindėjo ir šiais metais vykusiame Kinijos ir VRE viršūnių susitikime, kuris parodė, jog formatą ištiko egzistencinė krizė.

Siekiant neutralizuoti didėjantį regiono nepasitenkinimą formatu, 2021 m. virtualus „17+1“ Pekino viršūnių susitikimas išsiskyrė „paaukštinimu“: pirmą kartą formato istorijoje Kinijai atstovavo prezidentas Xi Jinpingas. Vis dėlto šis sprendimas, kuriuo siekta parodyti regiono svarbą Kinijai, nepasiteisino: šešios šalys (Lietuva, Latvija, Estija, Bulgarija, Slovėnija, Rumunija) nusprendė išsiųsti žemesnio rango atstovus. Viršūnių susitikimas taip pat išsiskyrė tradicijų sulaužymu: jame nebuvo paskelbtas įprastinis dokumentas – susitikimo gairės. Be to, pirmą kartą nebuvo paskelbta kitų metų susitikimo vieta. Nors šie pasikeitimai regiono analitikams davė pagrindo suabejoti dėl formato likimo¹⁹, turint omeny Xi Jinpingo investuotą į šį formatą asmeninį kapitalą, menkai tikėtina, kad Pekinas nuspręs mechanizmą panaikinti. Pirmas signalas dėl Kinijos pastangų stabilizuoti santykius su VRE regionu ir išsaugoti formatą yra intensyvesnis Pekino bendravimas su regiono lyderiais (pavyzdžiui, iškart po Pekino viršūnių susitikimo, kovo 1 d., Xi kalbėjosi su Lenkijos prezidentu Andrzejumi Duda). Spalio 27–29 d. Kinijos užsienio reikalų ministras lankėsi Europoje²⁰. Vizito metu buvo aplankyta Graikija, Serbija, Albanija, Italija siekiant stabilizuoti dvišalius santykius ir, pasak Kinijos žiniasklaidos, „išspręsti kilusius nesuapratimus“ tarp „16+1“ formato šalių (aplankytos šalys, išskyrus Italiją, yra „16+1“ narės).

Kinijos sąveika su regionu neretai įvardijama kaip skaldanti ES šalių vienybę Kinijos atžvilgiu ir neigiamai veikianti ES narystės siekiančių Vakarų Balkanų šalių stojimo perspektyvas. Siekiant aptarti šią problemą, Vokietijos prezidentavimo ES Tarybai metu buvo pasiūlyta 2020 m. rugsėjo 14 d. Leipcige surengti viršūnių susitikimą tarp Kinijos ir ES vadovų. Tačiau dėl COVID-19 pandemijos susitikimas buvo atšauktas. Lietuvos pasitraukimas iš „16+1“ formato ir raginimas inicijuoti bendravimą su Kinija „27+1“ lygmeniu Europoje vertinamas gana pozityviai. Ši idėja tebėra aktuali Europos Taryboje, kuri siekia suformuoti tvirtesnę ES nares vienijančią politiką Kinijos atžvilgiu²¹.

Nors formato ateitis išlieka miglota (Pekinas gali pasirinkti sumažinti formato svarbą), tikėtina, jog Kinija stengsis išsaugoti šį bendradarbiavimo mechanizmą. Nepaisant to, kad formato efektyvumas netolygus, ši modelis yra naudingas Kinijos politiniams tikslams ir neretai pasitarnauja tarptautinėje arenoje (žr. žemėlapią toliau).

Sprendžiant iš tebevykstančių vidinių ES šalių debatų, įmanoma, kad dalis šalių gali pasekti Lietuvos pavyzdžiu. Svarstant Kinijos atsaką, tikėtina, jog formatas gali transformuotis ir virsti draugiškų Kinijai Europos šalių „klubu“ (Baltarusijos dalyvavimas „16+1“ viršūnių susitikime stebėtojos teisėmis taip pat gali reikšti galimą narystę ateityje). Atsižvelgiant į nepasitenkinimą Kinijos investicijų stoka regione, Pekinas gali priimti sprendimą padidinti ekonominę įtaką VRE, kad išlaikytų jo šalių susidomėjimą ir sušvelnintų vis labiau neigiamas nuotaikas.

6 pav. Trijų JT pareiškimų dėl žmogaus teisių padėties Honkonge ir Sindziange parėmimas Europos Sąjungos šalyse.

Šaltinis: MERICS²²

Papildomi saugumo saugikliai ir Kinijos investicijų atsiejimas nuo strateginių sektorių

Pastaruoju metu daug dėmesio sutelkta į papildomų saugumo saugiklių sukūrimą ir strategiškai svarbių sektorių apsaugą nuo mažiau patikimų investuotojų. Dedamos didelės pastangos šioje srityje nereiškia, kad visos Kinijos investicijos yra žalingos, tačiau būtini papildomi saugikliai norint užtikrinti skaidrumą ir investicijų atitiktį nacionalinio saugumo interesams. Bulgarijos demokratijos studijų centro (angl. *Centre for the Study of Democracy*) išleista studija²³ parodė, jog Kinijos inves-

ticijų augimas yra tiesiogiai susijęs su valdymo ir teisių standartų kritimu šalyse.

Kai kurios investicijos VRE regione, ypač Vakarų Balkanuose, neretai įvardijamos kaip „korozinis kapitalas“ (angl. *corrosive capital*), kuriam trūksta skaidrumo, orientacijos į rinką ir atskaitomybės. Tai lemia ekonomiškai nenaudingų projektų (pavyzdžiui, infrastruktūros projektai Juodkalnijoje), didinančių šalies skolą ir sunkiai pakeliamus finansinius įsipareigojimus Kinijos finansinėms institucijoms, vykdymą²⁴. Taip pat ši strategija gali būti naudojama tikslinių investicijų pavidalu siekiant paveikti sprendimų priėmėjus (pvz., Kinijos investicijos Čekijoje ir Slovakijoje siekiant turėti didesnę įtaką žiniasklaidoje²⁵).

Investicijų saugumo užtikrinimas ir atitiktis nacionalinio saugumo standartams tampa vis didesniu prioritetu regiono šalyse. Pavyzdžių nuolat daugėja: 2020 m. gegužę Rumunija atšaukė susitarimą su Kinijos įmone dėl atominės elektrinės statybų²⁶ ir telekomunikacijų sektoriaus²⁷, 2021 m. pradžioje Lietuva uždraudė oro uoste naudoti Kinijos įmonės „Nuctech“ skenavimo techniką²⁸ ir priėmė Nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymo pataisas²⁹. Tais pačiais metais Čekijos politinės partijos vieningai nusprendė, kad Kinijos įmonėms neturi būti leidžiama dalyvauti atominės elektrinės projekte³⁰. Bene didžiausią regiono vienybę parodęs sprendimas yra Kinijos investicijų atšiejimas nuo telekomunikacijų sektoriaus ir 5G infrastruktūros plėtros paremiant JAV „Švaraus tinklo“ iniciatyvą.

Žvelgiant į ateities perspektyvas, VRE regiono ekonominiai ryšiai su Kinija išliks kiek pakitę, tačiau Vakarų Balkanų šalių trauka prie Kinijos išlieka didelė. ES investicijos šiame subregione dažnai susietos su šalyje vykstančių reformų progresu, reikalingu ES narystės siekimo procesui. Dėl šios priežasties Kinijos investicijos išlieka patrauklesnės ir lengviau prieinamos. Šio subregiono šalys yra oficialios arba potencialios ES kandidatės, o dėl to, kad Kinijos ekonominis pėdsakas turi neigiamą įtaką šalies valdymo ir teisiniams standartams, ekonominis bendradarbiavimas su Kinija tampa didėjančia kliūtimi būsimai integracijai į ES. Balkanų regionas yra itin svarbus bendram žemyno stabilumui ir saugumui, tačiau ES lygiu šiai problemai nėra skiriama pakankamai dėmesio. Patrauklesnė ES investicinė strategija (ES iniciatyva „Globalūs vartai“ – angl. *Global Gateway*) regione sumažintų Kinijos ekonominę įtaką, o tai turėtų teigiamą įtaką integracijos į ES proceso sklandumui ir progresui.

Galimas ES ir Kinijos santykių „perkrovimas“ ir Taivano klausimas

Pastaruoju metu ES diskusijos dėl būtinybės persvarstyti ES ir Kinijos dvišalius santykius įgauna didesnį pagreitį. Dešimtmečius ES politikoje Kinijos atžvilgiu dominavo ekonominis pragmatizmas, tačiau pastaruoju metu galima pastebėti esminių pokyčių: įvykių Honkonge ir Sindziange fone ES kritika žmogaus teisių srityje tampa vis aštresnė. Esminis dvišalių santykių lūžis įvyko 2021 m. kovo 22 d. ES patvirtinus sankcijas Kinijai dėl žmogaus teisių pažeidimų Sindziange³¹. Tai yra pirmas sankcijų Kinijai paketas po 1989 m. Tiananmenio įvykių. Reaguodama Kinija uždraudė penkiems Europos Parlamento nariams atvykti į Kiniją ir taip dar labiau sustiprino ES šalių neprielankumą. Tai atsispindi ir iki šiol užšaldytoje ES ir Kinijos investicinėje sutartyje, kurios skubotas priėmimas ir abejotina nauda nuo pat pradžių kėlė aistras ES viduje.

Šalia diskusijų dėl Kinijos ir ES santykių „perkrovimo“ į ES politinę darbotvarkę grįžo ir Taivano klausimas. Šiame ryškėjančiame ES ir Kinijos trinties taške ryškų vaidmenį vaidina VRE regiono šalys, ypač Lietuva, Čekija ir Slovakija.

Bendrame regiono kontekste Lietuvos pozicija Kinijos atžvilgiu išsiskiria aštrumu ir principingumu. Kinijos žiniasklaidoje Lietuva apibūdinama kaip „naujai kuriamo antikiniškojo bloko vėliavnešė“. Nors dalis regiono šalių gana atsargiai vertino Lietuvos sukurtą precedentą, bendra ES politika Kinijos atžvilgiu buvo išjudinta. Tai puikiai atsispindi 2021 m. spalio 21 d. Europos Parlamento didele balsų dauguma priimtoje rezoliucijoje, kurioje raginama stiprinti ES ir Taivano ekonominius bei politinius santykius, taip pat išreiškiamas

raginimas ES paremti Lietuvos poziciją smerkiant Kinijos vykdomą spaudimą. Parlamente priimta rezoliucija „dėl ES ir Taivano politinių santykių ir bendradarbiavimo“³² reikšminga: tai yra pirmas tokio tipo su Taivanu susijęs dokumentas Europos Parlamente.

Vis dėlto šio teisiškai neįpareigojančio dokumento, kuriame pateiktos įvairios rekomendacijos Europos Komisijai, turinys yra gana simbolinis. Išskyrus raginimą pervadinti ES atstovybę Taipėjuje, kuriuo siekiama akcentuoti rezoliucijos pavadinime nurodytą politinį lygmenį, reikšmingų idėjų, kuriomis būtų iš esmės siekiama *status quo* Kinijos ir ES santykiuose pasikeitimo, nebuvo. EP rezoliucijos priėmimas sulaukė aštrios Kinijos kritikos, tačiau kartu pabrėžiama, jog tai yra itin simbolinis vadinamosios antikiniškiausios Europos institucijos žingsnis, kuris neturi realios įtakos bendrai ES politikai Kinijos atžvilgiu (pabrėžiant tai, jog rezoliucijoje kalbama ES instituciniu lygiu, o ES šalys, turinčios Taipėjaus atstovybes, nėra raginamos pasekti EP pavyzdžiu). Kinijos Europos ekspertai pažymi, jog EP pozicija visiškai neatspindi bendros ES pozicijos, kuri Kinijos klausimu nėra vieninga. EP pozicija reikšmingai skiriasi nuo Europos Komisijos ir Europos Vadovų Tarybos pozicijos.

Nepaisant Europos Vadovų Tarybos neformaliame susitikime išreikštos idėjos „siekti ES interesų, ypač santykiuose su Kinija, kuri yra laikoma konkurente, partnere ir sisteminė varžovė“³³, EVT viršūnių spalio susitikime Kinijos ir Taivano temos darbotvarkėje neregistravo. Spalio 15 d. įvykęs EVT prezidento Charleso Michelio ir Xi Jinpingo pokalbis savo turiniu taip pat neišsiskyrė. Abu vadovai sutarė rengti ES ir Kinijos viršūnių susitikimą. Pasak Kinijos užsienio reikalų ministerijos, Ch. Michelis patikino, jog „ES tvirtai laikosi vienos Kinijos

politikos ir niekada nekeitė politikos Taivano atžvilgiu“³⁴. 2021-ųjų metinėje kalboje Europos Komisijos pirmininkė von der Leyen pristatė strategiją „Globalūs vartai“ kaip atsvarą Kinijos infrastruktūros projektui, tačiau svarbių užuominų dėl dvišalių santykių su Kinija „perkrovimo“ nebuvo, Taivanas neminėtas³⁵. Vis dėlto EP ir dalies ES narių nusiteikimas stiprinti ryšius su Taivanu pasireiškia ir dažnėjančiais vizitais: 2020 m. rugpjūčio mėn. Kinijos pyktį sukėlęs Čekijos senato pirmininko Milošo Vystrcilo vadovaujamos 90 asmenų delegacijos vizitas Taivane³⁶, šių metų spalio pradžioje vykęs Prancūzijos senatorių vizitas³⁷, to pačio mėnesio pabaigoje vykęs Taivano verslo delegacijos vizitas Lietuvoje, Čekijoje ir Slovakijoje, panašiu metu vykęs Taivano užsienio reikalų ministro Josepho Wu vizitas Čekijoje, Slovakijoje³⁸, Belgijoje ir Lenkijoje³⁹ ir lapkričio pradžioje vykęs pirmasis oficialus EP delegacijos vizitas Taivane⁴⁰.

Kinijos požiūris į dalies ES šalių entuziazmą dėl santykių su Taivanu plėtojimo ir vis atviresnes diskusijas Vakaruose dėl Taivano problemos yra itin neigiamas, tai atsispindi ir Kinijos žiniasklaidos naratyve⁴¹. Analizuojant Kinijos poziciją galima teigti, jog Pekinas yra linkęs susitaikyti su kitų šalių plėtojama ekonomine santykiais su Taivanu, tačiau pastarojo meto diskusijos ir veiksmai neretai išsėina iš ekonominio bendradarbiavimo rėmų. Kinijos atsakas Lietuvai buvo itin griežtas. Jis susijęs su griežta Lietuvos retorika Kinijos atžvilgiu ir Taivano atstovybės Vilniuje atidarymo (įskaitant ir diskusijas dėl atstovybės pavadinimo) problematika⁴² – Lietuvos elgesys sukėlė Kinijos valdžios bei visuomenės rūstybę. Kitų šalių atsigręžimas į Taivaną ir politikų vizitai sulaukia griežtos Pekino reakcijos, tačiau konkrečių veiksmų nesiimama tų šalių sprendimus laikant „pavienių politikų

veiksmis, nesusijusiais su oficialia valdžios pozicija“. Kinijos pozicija išlieka nepakitusi: bet koks nukrypimas nuo ekonominio bendradarbiavimo yra laikomas Kinijos „raudonos linijos“ peržengimu ir „vienos Kinijos“ politikos

pažeidimu. Dabartiniai Taivano ir Kinijos santykiai yra istorinėse žemumose, tad Pekinas itin jautriai reaguoja į *status quo* Taivano atžvilgiu pasikeitimus.

Išvados ir rekomendacijos

2012 m. Kinijos suformuotas bendradarbiavimo su Vidurio ir Rytų Europa modelis iš esmės nebuvo efektyvus skatinant ekonominį bendradarbiavimą. Nors svarbių Kinijai laimėjimų buvo pasiekta ne ES šalyse ir Graikijoje bei Vengrijoje, tai nelėmė esminių regiono šalių pokyčių Kinijos atžvilgiu. Puoselėtos viltys dėl Kinijos investicijų nepasiteisino, augantis nepasitenkinimas ekonominiu bendradarbiavimu ir politinių tikslų siekimas regione turėjo įtakos Lietuvos pasitraukimui iš 17+1 formato. Visgi pagrindine pasitraukimo priežastimi tapo Lietuvos valdančiosios daugumos vertybinė pozicija, kuri atspindėjo ES ir JAV nuogąstavimus dėl formato skaldomojo poveikio. Šiaip ar taip, Kinija neketina trauktis iš regiono: ekonominis pėdsakas Vakarų Balkanuose, ypač Juodkalnijoje⁴³ ir Serbijoje, nemažėja; be to, Kinija vysto glaudesnę bendradarbiavimą su ES šalimis Vengrija ir Graikija. ES institucijose vis garsiau kalbama apie būtinybę „perkrauti“ ES santykius su Kinija. Didėjantis skaičius šalių, kurios siekia glaudesnių santykių su Taivanu, gali reikšti, kad Kinija privalės skirti daugiau dėmesio savo įtakos VRE regione stiprinimui siekdama paveikti perspektyvas ES formuoti bendrą politiką dėl Kinijos.

- 1. „Vienos Kinijos“ politikos konsensusas tarp Lietuvos institucijų.** Pastaruoju metu vertybinė Lietuvos užsienio politika Taivano atžvilgiu lydima atsargesnės retorikos. Taivano atstovybės klausimas mažina pastangų stabilizuoti santykius su Kinija efektyvumą. Lietuva turėtų apsispręsti: laikytis griežtos vertybinės politikos ir nenuolaidžiauti jokiam Kinijos spaudimui arba sušvelninti dabartinę poziciją ir aiškiai deklaruoti tik ekonominių ryšių su Taipėjumi plėtojimą susilaikant nuo glaudesnio bendravimo politiniame lygmenyje. Aiškus apsisprendimas, kokia yra Lietuvos „vienos Kinijos politika“, yra svarbi sąlyga Lietuvai, siekiant vykdyti efektyvią Kinijos politiką. Toks „vienos Kinijos politikos“ pasirinkimas (t. y. kaip būtent Lietuva traktuoja „vienos Kinijos“ situaciją) turėtų būti idealiu atveju pasiektas visų svarbiausių Lietuvos valdžios institucijų konsensusu.

- 2. Apsisprendimas: „tik ekonomika su Taipėjumi“ ar vertybinė laikysena ir pasiruošimas krizės eskalacijai.** Ekonominis bendradarbiavimas su Taivanu turi daug potencialios naudos Lietuvos ekonominei diversifikacijai ir siekiui kurti aukštesnę pridėtinę vertę. Tačiau jei norima išsaugoti galimybę palaikyti ekonominius ryšius su Kinija, kalbant su ja būtina akcentuoti ekonominę ir prekybinę Lietuvos ir Taivano santykių dimensiją. Sprendžiant iš oficialių Kinijos pareiškimų ir žiniasklaidos naratyvo, bene pagrindinis Kinijos ir Lietuvos diplomatinio konflikto taškas šiuo metu yra susijęs su Taivano atstovybės Lietuvoje pavadinimu, kuris nepabrėžia ekonominio bendradarbiavimo aspekto ir nepolitiškumo (o tai, Pekino manymu, reikšmingai keičia nusistovėjusį *status quo*). Kinijos žiniasklaida ir analitikai teigiamai įvertino faktus, kad Taivano užsienio reikalų ministras neatvyko į Lietuvą, o Taivano atstovybės atidarymas kuriam laikui buvo atidėtas⁴⁴. Tai buvo suprasta kaip noras stengtis švelninti konfliktą su Pekinu. Kita vertus, politinio atspalvio santykiuose su Taivanu pabrėžimas, tikėtina, eskaluotų Kinijos ir Lietuvos diplomatinę krizę ir reikėtų ruošti tolesniems Kinijos veiksams, kuriais būtų siekiama sukelti žalą Lietuvai.
- 3. Koalicijų būrimas keičiant „16+1“ formatą į „27+1“.** Lietuvos pozicija dėl „16+1“ ir bendro nepasitenkinimo dėl Kinijos ir ES santykių situacijos taps veiksmingesnė ir efektyvesnė, jei visų pirma bus vystomas glaudesnis dialogas su Estija ir Latvija, kurios taip pat gali pasitraukti iš formato arba bent jau faktiškai susilaikyti nuo tolesnių sprendimų. Svarbu palaikyti konstruktyvų dialogą su Lenkija, nes, Pekino požiūriu, Varšuva yra regiono vidutinė galia, kuri atlieka svarbų „prižiūrėtojo“ vaidmenį „16+1“ formate. Slovėnija, Bulgarija ir Rumunija taip pat yra potencialios dialogo partnerės, jas ir Baltijos šalis sieja reikšmingai pakitę bendradarbiavimo su Kinija per „16+1“ formatą prioritetai, kurie pasireiškė žemo lygio atstovavimu susitikime. Glaudus dialogas ir pozicijų derinimas padėtų didesniu svoriu vystyti diskusiją ES ir VRE lygiu dėl „16+1“ formato daromos įtakos bei žalos ir sutelkti daugiau paramos plėtojant „27+1“ formato idėją.
- 4. Vakarų Balkanų svarba.** Jei dalis šalių paseks Lietuvos pavyzdžiu ir pasitrauks iš 16+1 formato, Kinijos dėmesys regionui gali net sustiprėti: Pekinas gali koncentruoti savo išteklius, kad išsaugotų įtaką Vakarų Balkanų šalyse, Vengrijoje ir Graikijoje; daugiau dėmesio gali būti skiriama ir Lenkijai. Europos Sąjungoje neretai akcentuojama, jog visos Europos stabilumas ir saugumas priklauso nuo stra-

tegiškai svarbaus Vakarų Balkanų regiono. Svarbu regione stiprinti alternatyvas Kinijos investicinei strategijai (Trijų jūrų iniciatyva, ES „Globalūs vartai“), kurios gali pritraukti regiono šalis į Vakarų pusę.

- 5. Kinijos politikos su JAV sinchronizavimas.** Į Lietuvos politiką Kinijos atžvilgiu neišvengiamai bus žiūrima per saugumo ir santykių su JAV prizmę. Atitinkamai būtina atsižvelgti į politinių sprendimų derinimo ir sinchronizavimo su JAV būtinybę, nes tik tuomet būtų galima tikėtis tinkamos ir laiku suteiktos paramos (įskaitant ir dėmesio bei prestižo elementus), jei krizė su Kinija eskaluotųsi. Iki šiol Vilniaus santykių su Pekinu peržiūra turėjo teigiamą įtaką transatlantiniams ryšiams ir Lietuvos prestižui: planuojamas 2023 m. NATO viršūnių susitikimas Vilniuje, Lietuvos išrinkimas į JT Žmogaus teisių tarybą 2022–2024 metų kadencijai, lapkričio 19–20 d. Vilniuje surengtas aukšto lygio forumas „Demokratijos ateitis“ (angl. *Future of Democracy*), kaip įžanga į JAV prezidento inicijuotą Demokratijos viršūnių susitikimą (angl. *Summit for Democracy*). Šiuo metu svarbu tinkamai išnaudoti sukauptą prestižo kapitalą ir paversti jį nauja (papildoma) ilgalaikių santykių su JAV dimensija šalia esamų (saugumo, Rusijos stabdymo) klausimų.

Šaltiniai

- ¹ Dengo Xiaopingo valdymo metu suformuota strategijos vizija Kinijoje apibūdinama kaip 韬光养晦 („išlaidyti žemą profilį“). Ši vizija pasižymėjo pasyvia, nekonfrontacine užsienio politika, konfliktų su kaimyninėmis šalimis vengimu ir ekonominiu pragmatizmu. Šios strategijos buvo laikomasi iki Xi atėjimo į valdžią.
- ² Xi Jinpingo vizija paremta naujoji aktyvistinė užsienio politikos strategija 奋发有为 („veržimasis pirmyn“) lėmė daug aktyvesnę ir ryžtingesnę šalies elgseną tarptautinėje politikoje. Ji pasireiškė ne tik agresyvesniais veiksmais Pietų ir Rytų Kinijos jūroje, bet ir diplomatinio stiliaus transformacija. Kinijos „Didieji tikslai“ („Nacionalinis atgimimas“, „Juostos ir kelio“ iniciatyva ir „Bendro likimo bendruomenė žmonijai“) yra neatsiejami šios strategijos tikslai.
- ³ Nadege Rolland (red.), An Emerging China-Centric Order: China’s Vision for a New World Order in Practice, *NBR Special Report No. 87*, 2020. https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/publications/sr87_aug2020.pdf
- ⁴ Lucrezia Poggetti, Jan Weidenfeld, China seems to tone down its 16+1 engagement: three possible explanations, *MERICs*, 2018. <https://merics.org/en/analysis/china-seems-tone-down-its-161-engagement-three-possible-explanations>
- ⁵ Ministry of Foreign Affairs of the PRC, The Bucharest Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, 2015. http://www.china-ceec.org/eng/zdogjhz_1/t1410594.htm
- ⁶ Richard Turcsanyi, China and the Frustrated Region: Central and Eastern Europe’s Repeating Troubles with Great Powers, *China Report*, 56(1), 2020, 60–77. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0009445519895626>
- ⁷ David Sacks, Countries in China’s Belt and Road Initiative: Who’s In And Who’s Out, 2021. <https://www.cfr.org/blog/countries-chinas-belt-and-road-initiative-whos-and-whos-out>
- ⁸ Tamas Matura, Chinese Investment in Central and Eastern Europe: A reality check, *CEECAS Report*, 2021. https://bird.tools/wp-content/uploads/2021/04/72d38a_373928ea28c44c7f9c875ead7fc49c44.pdf
- ⁹ Lucrezia Poggetti, EU-China Mappings: Interactions between the EU and China on key issues, 2021. <https://merics.org/en/short-analysis/eu-china-mappings-interactions-between-eu-and-china-key-issues>
- ¹⁰ Clingendael, China’s Approach to the Western Balkans, *Clingendael Report*, 2020. <https://www.clingendael.org/pub/2020/china-and-the-eu-in-the-western-balkans/1-chinas-approach-to-the-western-balkans/>
- ¹¹ Stefan Vladislavljev, Why the EU Must Deal with Montenegro’s Chinese Debt, 2021. <https://chinaobservers.eu/why-the-eu-must-deal-with-montenegros-chinese-debt/>
- ¹² Rob Schmitz, How A Chinese-Built Highway Drove Montenegro Deep Into Debt, 2021. <https://www.npr.org/2021/06/28/1010832606/road-deal-with-china-is-blamed-for-catapulting-montenegro-into-historic-debt>
- ¹³ Nikola Dordevic, Montenegro narrowly avoids Chinese debt trap, for now, 2021. <https://emerging-europe.com/news/montenegro-narrowly-avoids-chinese-debt-trap-for-now/>

- ¹⁴ Penelope Liersch, Construction begins on Budapest to Belgrade railway, 2021. <https://newseu.cgtn.com/news/2021-10-15/Construction-begins-on-Budapest-to-Belgrade-railway-14nTeKukkCY/index.html>
- ¹⁵ Eleni Varvitsioti, Piraeus port deal intensifies Greece's unease over China links, 2021. <https://www.ft.com/content/3e91c6d2-c3ff-496a-91e8-b9c81aed6eb8>
- ¹⁶ Martin Vladimirov, Alexander Gerganov, Chinese Economic Influence in Europe: The Governance and Climate Conundrum, 2021. https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_09/Chinese_Economic_Influence_Europe_WEB.pdf
- ¹⁷ Trading Economics, Import and export statistics in 2020, 2021. <https://tradingeconomics.com/lithuania/exports/>
- ¹⁸ MERICS, EU-China Opinion Pool: The future of 17+1 after Lithuania's departure, 2021. <https://merics.org/en/opinion/eu-china-opinion-pool-future-171-after-lithuanias-departure>
- ¹⁹ Filip Šebok, Has Xi Jinping Just Presided Over the Last 17+1 Summit?, 2021. <https://chinaobservers.eu/has-xi-jinping-just-presided-over-the-last-171-summit/>
- ²⁰ Shannon Tiezzi, China's Foreign Minister Tries Again to Win Europe Back, 2021. <https://thediplomat.com/2021/10/chinas-foreign-minister-tries-again-to-win-europe-back/>
- ²¹ Robin Emmott, EU, CHina to hold summit, Michel says after Xi call, 2021. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-china-agree-hold-summit-michel-says-after-xi-call-2021-10-15/>
- ²² Lucrezia Pogetti, 2021.
- ²³ Martin Vladimirov, Alexander Gerganov, 2021. https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_09/Chinese_Economic_Influence_Europe_WEB.pdf
- ²⁴ Francesca Ghiretti, The Belt and Road Initiative in the Eastern and Southern EU, 2021. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/71780/RSC-PP-2021_07.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ²⁵ Anthony B. Kim, Alexander Jelloian, How Chinese 'Corrosive Capital' Influences Foreign Governments, 2021. <https://www.heritage.org/asia/commentary/how-chinese-corrosive-capital-influences-foreign-governments>
- ²⁶ Madalin Necsutu, Romania Cancels Deal With China to Build Nuclear Reactors, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/05/27/romania-cancels-deal-with-china-to-build-nuclear-reactors/>
- ²⁷ Matei Rosca, Romania reveals the limits of China's reach in Europe, *Politico*, 2021. <https://www.politico.eu/article/romania-recoils-from-china-aggressive-diplomacy/>
- ²⁸ Reuters, Lithuania blocks Chinese scanning equipment on national security grounds, 2021. <https://www.reuters.com/article/us-lithuania-china-idUSKBN2AH2AR>
- ²⁹ LR Seimas, Nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymo Nr. IX-1132 19 straipsnio pakeitimo ir įstatymo papildymo 13(2) straipsniu įstatymo projektas, 2021. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/261e32f0b3e811eb9624b75b084fae15>
- ³⁰ Robert Muller, China sidelined for Czech nuclear tender, Russia still in play, 2021. <https://www.reuters.com/world/china/china-sidelined-czech-nuclear-tender-russia-still-play-2021-01-27/>
- ³¹ European Parliament, Chair's statement of 23 March 2021 on EU sanctions on human rights violations; Counter-sanctions by the PRC, 2021. <https://www.europarl.europa.eu/delegations/en/chair-s-statement-of-23-march-2021-on-eu/product-details/20210324DPU29209>
- ³² European Parliament, Resolution on EU-Taiwan political relations and cooperation, 2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0431_EN.html

- ³³ European Council, Oral conclusions drawn by President Charles Michel following the informal meeting of the members of the European Council in Brdo pri Kranju, Slovenia, 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/10/06/oral-conclusions-drawn-by-president-charles-michel-following-the-informal-meeting-of-the-members-of-the-european-council-in-brdo-pri-kranju-slovenia/>
- ³⁴ Ministry of Foreign Affairs of the PRC, Xi Jinping Speaks with European Council President Charles Michel on the Phone, 2021. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1914915.shtml
- ³⁵ European Commission, 2021 State of the Union Address by President von der Leyen, 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_21_4701
- ³⁶ Kathrin Hille, Czech senate president's Taiwan visit draws China's ire, Financial Times, 2020. <https://www.ft.com/content/3997a4a4-b9da-4f5f-b120-9db5a69785ce>
- ³⁷ <https://www.france24.com/en/live-news/20211006-french-senators-visit-taiwan-despite-china-protests>
- ³⁸ Augustas Stankevičius, Tvyrant įtampai tarp Pekino ir Vilniaus, Lietuvoje lankosi Taivano verslo delegacija, *LRT.lt*, 2021. <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1529446/tvyrant-itampai-tarp-pekino-ir-vilniaus-lietuvoje-lankosi-taivano-verslo-delegacija>
- ³⁹ Ben Blanchard, China angered by Taiwan foreign minister's Eastern Europe trip, Reuters, 2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-foreign-minister-adds-slovakia-rare-europe-trip-2021-10-21/>
- ⁴⁰ Sarah Wu, Yimou Lee, Taiwan welcomes first official European Parliament delegation, Reuters, 2021. <https://www.reuters.com/business/cop/taiwan-welcomes-first-official-european-parliament-delegation-2021-11-03/>
- ⁴¹ Global Times, GT Voice: EU warned not to play with fire on Taiwan question, 2021. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1235387.shtml>
- ⁴² Po liepos 20 d. pareiškimo dėl planų atidaryti „Taivano atstovybę Lietuvoje“, Vilnius sulaukė visapusiško Kinijos spaudimo ir aštrios kritikos. Tačiau, nepaisant to, lapkričio 18 d. Taivano atstovybė Lietuvoje oficialiai pradėjo veiklą.
- ⁴³ Naujoji Juodkalnijos vyriausybė išreiškė neigiamą požiūrį dėl infrastruktūros finansavimo naudojant Kinijos paskolas. Nors Podgorica signalizuoja norą sumažinti Kinijos ekonominę įtaką šalyje, kol kas nėra aišku, ar tai gali būti įgyvendinama.
- ⁴⁴ Nors atidarymas buvo atidėtas, lapkričio 18 d. Taivano atstovybė Lietuvoje oficialiai pradėjo veiklą.

